

УДК [351.72:336.02]/(477)

С.М. ПОПОВА, докт. юрид. наук, Харківський національний університет внутрішніх справ

КРЕДИТНА ПОЛІТИКА ТА ЇЇ РОЛЬ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ФІНАНСОВОЇ СТАБІЛЬНОСТІ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Ключові слова: фінансова стабільність, Рада з фінансової безпеки, іноземні кредити, реструктуризація державного зовнішнього боргу, операції банків на внутрішньому кредитному ринку, адміністративна та кримінальна відповідальність за порушення банківського законодавства.

Процеси глобалізації та військові дії на сході України значно вплинули на економічні й соціальні процеси в нашій державі, зовнішні й внутрішні умови діяльності банківської системи та спричинили фундаментальні зміни в реалізації грошово-кредитної політики. Адже ефективність економічної системи значною мірою залежить від дієздатності грошово-кредитної системи, суттєвим і необхідним компонентом якої є довіра підприємців, споживачів та інвесторів до банківської системи, і купівельної спроможності національної грошової одиниці. А відповідно до статті 99 Конституції України [1], забезпечення стабільності грошової одиниці країни є основною функцією Національного банку України (НБУ), і, водночас, на виконання своєї основної функції НБУ сприяє дотриманню стабільності банківської системи.

Банківська система повинна мати певну ліквідність та підтримувати на гідному рівні свій статус кредитора. Але банківська система України знаходиться у скрутному становищі, що можна пояснити відповідним станом національної економіки. У зв'язку з цим банкрутує велика кількість як галузевих підприємств, так і банків. Так, за 2014 рік та січень-квітень 2015 року Національний банк

України визнав неплатоспроможними 49 банків [2].

Питанням підвищення стабільності діяльності банківської системи України присвячено багато праць таких вітчизняних фахівців, як Є.О. Алісов, О.М. Бандурка, Л.К. Воронова, В.М. Гесць, Т.І. Єфіменко, Л.А. Савченко, С.В. Симов'ян та інших. Але ряд проблем грошово-кредитної політики і їх впливи на ефективність банківської системи нашої країни поки що не вирішено. Тому метою статті є дослідження факторів впливу грошово-кредитної політики на забезпечення стабільності фінансової системи та посилення контролю за діяльністю банків.

Грошово-кредитна політика – це комплекс заходів у сфері грошового обігу та кредиту, спрямованих на забезпечення стабільності грошової одиниці країни шляхом використання засобів і методів, визначених чинним законодавством. Щодо кредитної політики банку, то це стратегія і тактика банку щодо спрямування коштів на кредитування клієнтів банку (позичальників) на основі принципів кредитування. Тобто, кредитна політика є системою засобів банку у сфері кредитування клієнтів та конкретних механізмів здійснення кредитних операцій для реалізації загальної стратегії банку в певний період часу [3, с.129].

Відповідно до чинного законодавства [4], фінансова стабільність визначається як стан фінансової системи, в якому вона здатна належним чином забезпечити можливість ефективно виконувати свої ключові функції, і як фінансове посередництво та забезпечення здійснення платежів, і таким чином сприяти стійкому економічному зростанню, а також протистояти негативному впливу кризових явищ на національну економіку. З метою забезпечення стабільності банківської та фінансової системи держави указом Президента України [5] створено Раду з фінансової безпеки (далі – Рада).

Основними завданнями Ради є:

– своєчасне виявлення поточних і потенційних зовнішніх та внутрішніх загроз і системних ризиків для фінансової системи дер-

жави з метою виявлення ознак нестійкого фінансового стану банківської системи;

– узгодження упереджувальних заходів та заходів швидкого реагування (антикризовий менеджмент) за наявності ознак нестійкого стану банківської системи.

Відповідно до покладених на неї завдань, Рада:

– підтверджує наявність ознак нестійкого стану банківської системи, а також обставин, які загрожують стабільності фінансової системи держави, що надає право Національному банку України визначати тимчасові особливості регулювання й нагляду за банками або іншими особами, які можуть бути об'єктом перевірки Національного банку України;

– розробляє ефективні механізми співробітництва та координації дій із забезпечення фінансової стабільності держави, в тому числі щодо вдосконалення законодавчого регулювання в цій сфері;

– взаємодіє в установленому порядку з міжнародними організаціями, зокрема з Європейською радою з системних ризиків, Банком міжнародних розрахунків, Міжнародним валютним фондом, Світовим банком, Європейським центральним банком, Міжнародною асоціацією страховиків депозитів, Європейським форумом страховиків депозитів, і відповідними органами іноземних держав з питань, що належать до її компетенції [5].

Така взаємодія з міжнародними фінансовими організаціями вкрай важлива для країни в сучасних умовах. Адже основною причиною, що сьогодні впливає на нестабільність банківської системи держави, є обмеженість її ресурсної бази. І вже декілька останніх років в Україні триває тенденція зниження частки іноземного капіталу у вітчизняній банківській системі. Також в умовах проведення в нашій державі антитерористичної операції країну залишають і деякі установи, що мають у своїх статутних фондах 100 % закордонних коштів. При цьому слід зауважити, що залишають вітчизняний ринок у більшості західноєвропейські банки. А от присутність російського ка-

піталу в українській фінансово-банківській системі залишається досить високою. Адже, на думку деяких експертів, російська присутність в Україні буде залишатися, намагаючись впливати на вітчизняну фінансову систему.

Але основним джерелом стабілізації економічної й фінансової ситуації в країні та підвищення соціальних стандартів поки залишаються іноземні кредити. Так, зовнішній борг України в 2014 році досяг 486,0 млрд грн порівняно з 223,3 млрд грн у 2013 році, тобто збільшився за рік на 242,7 млрд грн або на 117,6 % [6]. Тільки заборгованість Національного банку України перед Міжнародним валютним фондом (МВФ) за перше півріччя 2015 року зросла на 60,7 млрд грн з 65,6 млрд грн до 126,3 млрд грн (при цьому, квоти НБУ в рахунок внесків МВФ за цей же період зросли лише на 9,2 млрд грн) [7]. У цілому ж, за словами Міністра фінансів України Н. Ярецько, за останні п'ять років Україна отримала зовнішніх кредитів на суму близько 40 млрд дол. США, що стало непосильним ярмом для бюджету країни та привело її до переддефолтного стану. Однак, вочевидь, такого дефолту не станеться, оскільки Міністерство фінансів України і Спеціальний міжнародний комітет кредиторів у серпні 2015 року оголосили про досягнення угоди з реструктуризації боргу України. Попередні умови цієї угоди були схвалені відповідним розпорядженням Кабінету Міністрів України [8].

З метою стабілізації фінансової системи України ця угода сприяє зменшенню зовнішнього боргу приблизно з 19,3 млрд дол. США до 15,5 млрд. доларів США (на 3,8 млрд дол. США). Тобто, сторони домовилися про списання 20 % суми основного боргу (хоча українська сторона наполягала на 40 %), що може передбачати подальші перемовини з цього питання.

Умови реструктуризації передбачають обмін кожної тисячі доларів США існуючих облігацій з терміном погашення у 2015–2023 роках на 800 доларів США нових облігацій з терміном погашення у 2019–2027 роках без

зменшення нарахованих відсотків. Але ставка за цими цінними паперами підвищується із 7,22 % до 7,75 % річних [6].

У межах цієї угоди також буде випущено цінні папери, виплати за якими прив'язують до динаміки валового внутрішнього продукту (ВВП) України (так звані, інструменти відновлення вартості – value recovery instrument, VRI). Суми виплати за ними залежатимуть від динаміки ВВП України. Якщо цей показник становитиме до 3 % зростання на рік, виплати будуть нульові, від 3 % до 4 % – 15 % цього відсотка приросту ВВП, а понад 4 % – 40 % вартості кожного відсотка зростання. Такі умови виплати VRI почнуть діяти лише після того, як ВВП України перевищить 125,4 млрд дол. США (довідково, за прогнозами МВФ, ВВП України за підсумками 2015 року становитиме всього 84,3 млрд дол. США). Тож у найближчі роки наша країна навряд чи буде сплачувати такі платежі.

Платежі за цінними паперами, прив'язаними до показників валового внутрішнього продукту, здійснюватимуться у доларах США шляхом конвертації сум у гривнях в долари США за обмінним курсом, що буде погоджений з українською стороною (наприклад, базуючись на середній ставці та з погодженого джерела). Максимально буде здійснено 20 щорічних платежів. Для кожного платежу з 2021 до 2025 року його максимальний розмір у відповідному році буде обмежений і становитиме 1 % номінального ВВП за рік. І такий максимальний розмір платежів буде розраховуватися у гривні.

Така реструктуризація значно стабілізує фінансову систему України і дозволить кошти, які досі йшли на погашення зовнішніх боргів, спрямувати на фінансування пріоритетних потреб держави та, перш за все, на соціальні видатки й національну оборону. А Національному банку України це дасть змогу поповнити свої золотовалютні резерви та зміцнити гривню.

Але також слід зауважити, що така реструктуризація має дві сторони. Позитивним є те,

що Спеціальний комітет кредиторів погодився на часткове списання боргу. А, з іншого боку, міжнародні рейтингові агентства знизили кредитний рейтинг України та змінили умови запозичення. Тобто, розміщення українських цінних паперів на міжнародному ринку у майбутньому значно ускладниться.

Більш того, щоб підписана угода про реструктуризацію державного боргу запрацювала в повному обсязі, Україні слід узгодити свої фінансово-кредитні відносини з Росією, другим за обсягом кредитором нашої держави. Адже міністр фінансів Російської Федерації вже заявив, що Росія не братиме участі в обміні облігацій України й вимагатиме повного погашення боргу (а це 3 млрд. доларів США) 20.12.2015 року.

Але основною причиною зменшення довіри до фінансової системи України та втрати низкою банків своєї платоспроможності є велика кількість ризикових кредитних операцій.

І це при тому, що сьогодні банки рішуче відрізняються від установ, які існували раніше, насамперед – ставленням до своїх клієнтів. Настав час жорсткого відбору клієнтів, коли на партнерство з банками можуть розраховувати лише найнадійніші. До таких надійних партнерів, зокрема, відносяться особи, які беруть автокредити. Значно гірше йдуть справи з іпотечним кредитуванням. Вигідний відсоток у фінансових установах можна отримати лише за кредитами на житло у тих об'єктах, зведення яких кредитуються цими ж банками і яким терміново необхідно заселити ці будинки.

Але найбільш проблемною банківського ринку є валютні іпотечні кредити, які за умови різкого здешевлення гривні стали не підйомними майже для всіх верств населення. Адже загальна заборгованість за іпотечними кредитами, наданими фізичним особам станом на 01.03.2015 р. (у перерахунку в національну валюту за офіційним курсом) становила 110,5 млрд грн, з них заборгованість за іпотечними валютними кредитами – 103,3 млрд грн [9]. І така заборгованість склалася у той

час, коли Президент України застосував своє право вето на закон, яким було запроваджено мораторій на стягнення майна громадян через невиконання за кредитами в іноземній валюті. Тож у цьому випадку, якщо у кредитотримувача виникла проблема з погашенням заборгованості, то, щоб назавжди розрахуватися з фінансовою установою, у нього могли забрати автомобіль, дачу або, навіть, квартиру. Через це чимало недобросовісних працівників банків користувалися цим для власного збагачення.

А законопроект, в якому пропонувалося конвертувати заборгованість за такими кредитами за офіційним курсом Національного банку України на дату укладання договорів (коли долар коштував 4,5–8,0 грн), так і не передано на підпис Президента України. Були й інші пропозиції щодо реструктуризації боргу за валютними позиками. Так, відповідно до Податкового кодексу України [10], за списаною частиною податкового боргу за позикою кредитотримувачі не повинні сплачувати 20-відсотковий податок. А деякі експерти взагалі зазначали, що треба запроваджувати так звану систему трирівневої відповідальності, яка полягає в тому, що фактично таке складне фінансове питання повинні вирішувати всі три сторони цих взаємовідносин – банки, позичальники та держава в особі Національного банку України, адже, як вже зазначалося, саме на нього Конституцією України [1] покладено обов'язок забезпечення стабільності національної грошової одиниці. Тобто, за таким підходом усі валютні борги слід розділити на три, і кожна сторона візьме на себе обов'язок погашення 33 % суми боргу. Але якщо ці пропозиції будуть захищати лише валютних кредитотримувачів, то це врешті негативно позначиться на власниках депозитів. І справді, цілісна фінансова система країни таких умов може не витримати й взагалі розвалитися. Тому особливо слід підкреслити, що необхідно персоніфіковано підходити до розв'язання такої складної проблеми з урахуванням пропозицій Незалежної асоціації банків України

(НАБУ) [11]. Так, прощення частини валютного боргу, відповідно до цих рекомендацій, має відбуватися таким чином:

- 1) позичальникам з єдиним житлом – не менше 25 %;
- 2) позичальникам з єдиним соціальним житлом – не менше 50 %;
- 3) інвалідам 1-ої групи, багатодітним сім'ям з єдиним соціальним або єдиним житлом – 50–70 % суми боргу за іпотекою;
- 4) учасникам антитерористичної операції (АТО), які отримали інвалідність, – прощення боргу від 70 до 100 %;
- 5) спадкоємцям учасників АТО, які загинули – прощення 100 % боргу.

Тож, остаточно питання погашення валютних іпотечних кредитів, вочевидь, буде вирішено шляхом прийняття нових законодавчих актів, в яких збалансовано будуть враховані як вимоги позичальників, так і пропозиції фінансових установ та їх клієнтів.

Що ж стосується підприємств малого й середнього бізнесу, то представники цього сектору можуть розрахувати лише на короткі та недешеві кредити. Так, більшість великих банків сьогодні кредитують дрібних підприємців не більше, ніж на рік.

Набагато краще кредитуються середні й великі корпоративні клієнти, які, за визнанням самих банкірів, сьогодні стають пріоритетними клієнтами фінансових установ. Стан і перспективи українського банківського ринку свідчить, що найміцніші позиції займають клієнти з доходом середнім і вище. Тому банкіри в основному працюють саме на них, а у корпоративному бізнесі до кредитування залучаються також середні компанії. Але щоб зацікавити банки в наданні довгострокових кредитів, необхідно значно знизити податки на ті обсяги довгострокового кредитування банків, які вони направляють на створення нових прогресивних виробництв, розвиток інноваційних технологій та інші масштабні наукові проекти.

Попри не надто привабливі річні відсоткові ставки серед пересічних українців високим

залишається попит на споживчі кредити. Такі позики також люблять надавати майже всі банки, а тому обсяги їх видачі постійно зростають. При цьому найпопулярнішими і серед населення, і серед банків є, так звані, беззаставні споживчі кредити. Щоб отримати кошти, фізичній особі треба мати паспорт, ідентифікаційний код і довідку про доходи за шість останніх місяців. Слід зазначити важливу особливість: в Україні більшість таких кредитів взагалі надаються без довідки про доходи. І це відповідає українським ринковим реаліям. Адже, по-перше, в Україні значна частка заробітної плати видається в «конвертах», про що добре знає влада. По-друге, в країні зареєстровано багато самозайнятих людей та приватних підприємців, для яких складання довідок про доходи є чистою формальністю. І станом на 15.04.2015 року цю послугу пропонували надавати 11 банків [12].

У цих умовах з метою забезпечення фінансової стабільності і своєї платоспроможності банки покривають свої ризики за таким кредитуванням великими відсотковими ставками та страхуванням споживчих кредитів. Щодо ставок, то сьогодні вони коливаються у великому діапазоні і досягають 120 % річних, а іноді й вище. Фахівці зазначають, що більшість фінансових установ для видачі такої позики вимагають обов'язкового страхування клієнта банку, що також збільшує вартість кредиту. Тому річна переплата за кредитування таким кредитом може становити 50 % і більше (до 15 %) від його суми в залежності від обраного банку. При цьому дуже часто відсоткова ставка, яку показує банк, становить 0 % або 0,1 %. Але завдяки різним комісіям реальний показник може сягати понад 100 % річних.

Взагалі сьогодні ідеальним клієнтом банку є менеджер середньої ланки, кар'єрно орієнтований, від 35 до 45 років, з мінімальним прибутком 7 тис. доларів США підтвердженого доходу, з вищою освітою, родиною. Він має якесь хобі, любить спорт і мандри, адже саме це визначає «запис міцності» для банку.

Такими ж прискіпливими повинні бути і позичальники у виборі банків, адже кредитні відносини між фінансовою установою та одержувачами кредиту регулюються кредитним договором. Відповідно до статті 627 Цивільного кодексу України [13], сторони є вільними в укладанні договору і визначенні умов договору. Кредитори часто до укладання договору не виконують вимогу щодо розкриття інформації потенційним позичальникам про реальні процентні ставки за кредитами. А іноді взагалі неможливо розрахувати відсоткові ставки, які пропонують банки, через брак інформації про додаткові комісійні та будь-які інші платежі, що порушує вимоги, передбачені Законом України «Про захист прав споживачів» [14].

На жаль, фінансова грамотність у нашій країні дуже низька, й більшість людей недостатньо розуміють, що таке кредит, іпотека, страхування, процентні ставки, і що не існує ніяких безвідсоткових кредитів. Адже банк чи інша фінансова установа не є благодійними організаціями, які допомагають грошима у скрутну хвилину. Банк – це свого роду магазин, де продаються гроші, а їх вартість дуже рідко буває меншою 50 % на рік.

Тому, перш ніж підписати кредитний договір, кредитотримувач повинен чітко знати, скільки точно грошей потрібно буде повернути банку. Крім того, в договорі має бути чітко прописана сукупна вартість кредиту з урахуванням відсотків та всіх інших послуг, пов'язаних з одержанням, обслуговуванням і погашенням кредиту.

Нині ж сучасні складні фінансові інструменти припускають можливість перекладання ризиків з керівництва банків на споживачів, які не здатні належно оцінити істинні умови кредитних договорів. Більш того, правоправна діяльність або бездіяльність топ-менеджменту, власників істотної участі, працівників банків та їх контрагентів призводять до розбалансованості фінансової системи і неплатоспроможності багатьох банків. Так, за словами директора-розпорядника

Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, у 2014 році цією організацією було передано у правоохоронні органи 228 позовних заяв до таких високопосадовців, з них за 115 – вже відкрито кримінальне провадження. Причому, загальна сума претензій за цими 228 заявами становить 45,7 млрд грн, а за відкритими кримінальними справами – 28,3 млрд грн [15]. Саме тому, відповідно до чинного законодавства [16], з метою підвищення фінансової стабільності банківської системи України при проведенні грошово-кредитної політики держава посилила адміністративну та кримінальну відповідальність пов'язаних з банком осіб за порушення банківського законодавства і нормативно-правових актів Національного банку України або здійснення ризикових операцій чи доведення банку до неплатоспроможності. Також цим Законом [16] банки зобов'язані подати до Національного банку України оновлену структуру їх власності, інформацію про пов'язаних з банком осіб та звіти про обсяги активних операцій з пов'язаними з банком особами. І тепер власники банків будуть відповідати своїм майном за навмисне доведення або нехтування заходами з недоведення банку до банкрутства.

Таким чином: а) з метою зміцнення стабільності банківської системи необхідно посилити роботу Ради з фінансової безпеки з міжнародними фінансовими організаціями у напрямку списання і реструктуризації зовнішнього боргу країни;

б) на внутрішньому ринку слід посилити роботу фінансових установ з клієнтами з метою зменшення обсягів ризикових кредитних операцій та законодавчо вирішити проблему валютних іпотечних кредитів;

в) необхідно забезпечити прозорість інформації про структуру власності фінансово-кредитних установ і посилити адміністративну та кримінальну відповідальність осіб, пов'язаних з банками, за порушення фінансового законодавства й доведення банків до неплатоспроможності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України : від 28.06.1996 р., № 254к/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/Z960254K.html.
2. Громов О. Табу на позаштатні ситуації / Громов О. // Урядовий кур'єр. – 19.05.2015. – № 82.
3. Владичин У. В. Банківське кредитування : навчальний посібник / Владичин У. В. ; за ред. д.е.н., проф. С. К. Реверчука. – К. : Атіка, 2008. – 648 с.
4. Закон України «Про Національний банк України» : від 20.05.1999 р., № 679–XIV // ВВР України. – 1999. – № 29. – Ст. 238.
5. Указ Президента України «Про Раду фінансової стабільності» : від 24.03.2015 р., № 170/2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/170/2015>.
6. Кредитори отримали бонус // Урядовий кур'єр. – 02.09.2015. – № 144.
7. Звіт про фінансовий стан Національного банку України на 01.07.2015 р. // Урядовий кур'єр. – 15.07.2015. – № 112.
8. Попередні умови вчинення у 2015 році правочинів з державним боргом за державними зовнішніми запозиченнями та гарантованим державою боргом / схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України : від 27.08.2015 р., № 859-р // Урядовий кур'єр. – 28.08.2015. – № 128.
9. Позичальники поки що програють // Урядовий кур'єр. – 26.05.2015. – № 83.
10. Податковий кодекс України : від 02.12.2010 р., № 2755–VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T102755.html.
11. Кому вдасться розв'язати кредитний вузол? // Урядовий кур'єр. – 01.09.2015. – № 143.
12. Кредити попали під роздачу. // Урядовий кур'єр. – 21.04.2015. – № 64.
13. Цивільний кодекс України : коментар / за заг. ред. д. ю. н., проф. Харитонова Є. О.,

к. ю. н., доц. Калітенко О. М. – Харків : ТОВ «Одіссей», 2008. – 856 с.

14. Закон України «Про захист прав споживачів» : від 12.05.1991 р., № 1023–XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T102300.html.

15. Іщенко Г. Загрозливий банкопад / Іще-

нко Г. // Урядовий кур'єр. – 29.10.2014. – № 160.

16. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності пов'язаних із банком осіб» : від 02.03.2015 р., № 218–VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/218-19>.

Попова С. М. Кредитна політика та її роль у забезпеченні фінансової стабільності банківської системи України / С. М. Попова // Форум права. – 2015. – № 4. – С. 218–224 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2015_4_40.pdf

Досліджуються проблеми реструктуризації зовнішнього державного боргу з метою забезпечення фінансової стабільності банківської системи країни, оцінюються напрямки кредитної політики фінансових установ на внутрішньому ринку. Розглядаються питання підвищення прозорості діяльності банків та посилення відповідальності пов'язаних з ними осіб за порушення фінансового законодавства.

Попова С.Н. Кредитная политика и ее роль в обеспечении финансовой стабильности банковской системы Украины

Исследуются проблемы реструктуризации внешнего государственного долга с целью обеспечения финансовой стабильности банковской системы страны, оцениваются направления кредитной политики финансовых учреждений на внутреннем рынке. Рассматриваются вопросы повышения прозрачности деятельности банков и усиление ответственности связанных с ними лиц за нарушение финансового законодательства.

Popova S.M. The Credit Policy and Its Role in Ensuring the Financial Stability of the Banking System of Ukraine

The article deals with the problem of foreign debt restructuring to ensure financial stability of the banking system; the directions of monetary policy financial institutions in the domestic market are estimated. The paper also addresses the increasing transparency of banks and strengthening accountability of objects related to them for violations of financial laws.